

PRÍBEH DVOCH ROVNAKÝCH, A PREDSA ROZDIELNYCH INKUNÁBUL

MGR. KATARÍNA JAŠOVÁ, PHD.
DOC. ING. VLADIMÍR BUKOVSKÝ, PHD.

✉ katka.jaso@gmail.com

🏠 Zemplínska knižnica
Gorazda Zvonického
v Michalovciach

🌐 www.zkgz.sk

✉ bukovsky@buki.sk

🏠 Katedra mediamatiky
a kultúrneho dedičstva,
Fakulta humanitných vied,
Žilinská univerzita

🌐 <https://kmkd.fhv.uniza.sk>

In the paper, the authors compared pen-and-ink drawings (scribal initials) and illuminations of selected initials included in two incunabula of the same title coming from one printing workshop (Petrus Drach – *Missale Cartusiense*, 1496), which appeared together at the same point of time in the SNL restoration workplace. However, the colour rendering of the illuminated initials is significantly different and can clarify the more than 500-year history of these two early printed documents from the time and place of their origins to the time when they reached the current owners. Each incunabulum thus becomes an original item and raises further questions related to the place where the documents were used and stored as well as the purpose of the drawn and painted illuminations (monastery, scriptorium). These inevitably include differences caused by the intensity of use and the extent of bookbinding damage, as well as the completeness and integrity of book blocks. Previous attempts to restore the early printed documents could be also seen as an encroachment on their identities. As far as texts are concerned, the authors have been primarily interested in specific features and unique internal decoration. The basis for this paper was the final bachelor's thesis written by Zuzana Ponišťová and entitled *Farbivá v dejinách výtvarného prejavu človeka* [Dyes in the History of Human Artistic Expression], which was defended in 2009. The authors supplemented this basic material with their own observations.

Keywords: incunabula; early printed books; pen-and-ink drawings; illuminations; medieval book ownership

ÚVOD

Umenie stredoveku výrazným spôsobom ovplyvnila činnosť kláštorov. Prvé zmienky o prichádzajúcich benediktínoch na našom území sú približne z prelomu 9. – 10. storočia. Opátstvo v Hronskom Beňadiku bolo založené v roku 1075. Od 12. storočia sa v geografickom priestore súčasného Slovenska objavujú aj ďalšie kongregácie, napríklad premonštráti. K najznámejším patrí premonštrátsky kláštor v Jasove (založený pred rokom 1173). Kláštor kartuziánov na Skale útočiska sa začal stavať v rokoch 1305 – 1307 v lokalite súčasného archeoparku Kláštorisko v Slovenskom raji. Po zániku kláštora sa kartuziáni presťahovali v roku 1317 resp. 1320 do pobočky kláštora v Lechnici na rieke Dunajec s menom Červený Kláštor (Hrady-zamky.sk, 2021).

Význam kláštorov v stredoveku úzko súvisel i s umením a knižnou kultúrou. Kláštory sa stali v období stredoveku pôsobiskami významných pisárskych a iluminátorských dielní tzv. skriptórií. Napríklad prior Konrád z kláštora na Skale útočiska bol známy a mimoriadne zručný iluminátor a skriptor.

Najvýznamnejšie stredoveké rukopisné diela (kódexy ako literárne diela neúradnej povahy) skúma pomocná veda historická – kodikológia (Olexák, 2007). Z umeleckého a estetického hľadiska vyniká ich jedinečná výtvarná stránka – perokresba a iluminácia. Výtvarné stvárnenie, respektíve podanie motívov, ale aj použité farieb bolo veľmi rôznorodé a ovplyvnené delbou práce v dielnach, pretože po vytvorení alebo prepise rukopisu nastupoval iluminátor, ktorý doplnil iniciály alebo vyhotovil ďalšie ilustračné prvky. Tieto vzácne výtvary sa stali predlohou tvorby prvých tlačí po vynájdení kníhtlače (okolo roku 1450), s ktorou súvisí zánik epochy drahých, časovo náročných prepisov kníh a zároveň vznik novej éry šírenia vzdelania takmer do všetkých vrstiev spoločnosti, a to kníhtlač zásadne uľahčila.

KNIŽNÁ MAĽBA A KÓDEXOVÉ MINIATÚRNE MALIARSTVO

Od najstarších čias existencie viazaných kníh obsahuje táto forma prenosu informácií aj množstvo umeleckých výtvarných prvkov. Dnes je veľmi ťažko určiť, čo motivovalo mníchov v starých kláštorňoch skriptóriách tvoriť prekrásne kódexové a neskôr knižné ilumi-

nácie, avšak už na prvý pohľad je zrejmé, že do tvorby vložili i kus nevšedného umenia a predstáv o svete.

Do dnešných dní sa zachovalo množstvo skutočne vzácných kódexov a prvotlačí, ktoré s plynutím stáročí získavajú ešte viac na svojej kultúrno-historickej hodnote. Knižná malba bola jedným z najstarších prvkov v procese výzdoby týchto diel. Pozornosť si získava najmä umelecká úroveň iniciál a ilustrácií, ako aj stálosť a neuveriteľná kvalita vyše päťstoročných farieb. V stredoveku bol kódex veľmi drahý, pretože všetky jeho vyhotovenia boli plodom náročnej ručnej práce. Vynájdenie kníhtlače umožnilo zásadnú explóziu umeleckých foriem výzdoby kníh. Sprvoti boli dominantné najmä techniky drevorytu a drevorezu, neskôr kameňotlač či oceloryt, ktoré dosiahli v procese knižnej ilustrácie neobyčajnú dokonalosť (Cabadaj, 2008).

Kuzmík (1987) umeleckú výzdobu kníh rozdelil na:

- knižnú malbu a kresbu v rukopisných knihách,
- knižnú grafiku v tlačených knihách.

V období prvotlačí sa však v tlačených knihách uplatňovala knižná malba. Kuzmík (1987) preto konštatuje, že v knižnej malbe prevládal určitý konzervativizmus, ktorý sa prejavil u iluminátorov, a to v pridržiavaní sa starších, už osvedčených predlôh. Naproti tomu v kreslených ilustráciách iluminátori preberali so značným predstihom elementy francúzskej gotickej knižnej kresby. Popri francúzskych vplyvoch sa v celom gotickom období udržiavali v knižnom maliarstve na slovenskom území aj výrazné vplyvy talianskej, nemecko-rakúskej, českej a sliezskej knižnej iluminácie. Pritom netreba zabudnúť na to, že iluminátor výtvarným stvárnením napodobňoval predlohy len v rámci svojich schopností. Odborná úroveň knižných iluminátorov však na území Slovenska nepresahovala celkový vtedajší priemer, preto aj úroveň knižných iluminácií je poznačená závislosťou od viacerých predlôh, bez ohľadu na štýlovú jednotnosť.

Medzi najtypickejšie a najvýznamnejšie výtvarné prvky patrili:

- **chryzografia** – farebne tónovaný pergamen s naneseným zlatým alebo strieborným písmom (najhodnotnejšie rukopisy),
- **perokresby a malby** – doplnenie iniciál – väčšinou na začiatkoch textových blokov, kapitol alebo ich častí,
- pre iniciály boli charakteristické **ornamentálne alebo figurálne motívy, bordúry a floratúry** – ornamentálne ozdobné prvky s reálnymi i fantas-

tickými prvkami (zdobili rohy, okraje, respektíve textové stĺpce),

- ➔ **miniatury** – polstranové alebo celostranové drobnomalby figurálnych scén – možno ich považovať za predchodcov súčasných ilustrácií (Poništová, 2009 podľa Cabadaj, 2008).

Pigmenty, ktoré sa v tých časoch vyskytovali, mali čisto prírodný charakter. Z prvkov organického alebo anorganického pôvodu sa pripravovali grafické farby. Najstaršie a najrozšírenejšie sú i dnes pigmenty čierne. Poznatkov o pigmentoch je obrovské množstvo, pričom každý jeden pigment má svoje charakteristické vlastnosti, ktoré ho robia jedinečným. V súčasnosti však môžeme uviesť, že v nami skúmanom období najznámejšie dostupné pigmenty boli:

- ➔ **biele:** olovnatá biela (zásaditý uhličitan olovnatý),
- ➔ **žlté:** žlté okre (prírodné kremičitany hlinité v zmesi s oxidmi železa),
- ➔ **červené:** najviac sa využívalo mínium (oxid olovnato-olovičitý), rumelka (cinabarit-sulfit ortuťnatý) a červené hlinky,
- ➔ **modré:** hlavne ultramarín (prírodný kremičitan hlinitosodný s obsahom síry, polodrahokam lazurit), azurit (prírodný zásaditý uhličitan mednatý) či indigo,
- ➔ **zelené:** malachit, verdigris (octan mednatý) (Slánsky, 1976; Ďurovič, 2002).

Veľa z týchto pigmentov bolo v stredoveku do Európy dovážaných z východných krajín (Zelinger, 1992).

Priamy vplyv na životnosť farieb v historických artefaktoch majú spojivá farieb, ktorých úlohou je nielen fixovať samotnú farebnú vrstvu, ale aj udržať túto vrstvu na nosiči (pergamen, papier). Podľa zloženia sa delia na polysacharidy rastlinného pôvodu a bielkovinové látky živočíšneho pôvodu. Medzi rastlinné patrí napríklad arabská guma, škrob a medzi živočíšne vaječný bielok, kazeín, kožný, kostný či rybí glej. Od stredoveku až doteraz sa používajú fermeže na báze ľanového oleja. Ten sa získava lisovaním či extrakciou ľanových semien. Všetky tieto látky sú veľmi stále (nežltnú ani netmavnú). Vo vlhkom prostredí však podliehajú rozkladu. Väčšina z nich je rozpustná priamo vo vode a po uschnutí sa dajú znova rozpustiť, čo umožňuje maliarom pokračovať vo svojej práci hneď po zaschnutí farieb (Slánsky, 1976; Ďurovič, 2002). Finálnou fázou vzniku kódexu a prvotlače bola knižná väzba, ktorá dala dielu konečnú podobu. Ochranným prvkom takéhoto diela boli knižné dosky prevažne drevené, pokryté usňou (väzobnou kožou) alebo pergamenom a takmer vždy s nádhernou výzdobou (Hamanová, 1959).

CIELE A METODIKA PRÁCE

Pri skúmaní iluminácií nás zaujímali určité špecifická unikátne vyzdobených kódexov, pričom nám ako podklad k výskumnej činnosti poslúžila záverečná bakalárska práca študentky Zuzany Poništovej. Základný korpus sme vhodne obohatili o ďalšie postrehy z danej problematiky s cieľom porovnať:

1. rozdiel v ponímaní farebného prejavu človeka pri kolorovaní inkunábul rovnakého pôvodu,
2. celostnosť či knižnú väzbu skúmaných inkunábul.

1. PÔVOD INKUNÁBUL

Cesta skúmaných prvotlačí po vydaní pokračovala úplne rôznymi smermi. Predmetné inkunábuly vytlačil vo významnom meste Speyer (Porýnie-Falcko) tlačiar Peter Drach der Mittlere, úspešný nakladateľ a kníhkupec. Každá z nich však skončila na rôznych miestach v rukách rôznych iluminátorov (s ich vlastnou fantáziou). Drachova nakladateľská činnosť sa využívala i v českých cirkevných kruhoch, pričom rozsiahle obchodné aktivity s Čechami (Most, Praha, Kutná Hora, Jihlava, Brno, Olomouc) udržoval prostredníctvom lipského dovozcu kníh a príležitostného nakladateľa Johanna Schmiedhoffera (Voit, 2006). Na Slovensku sú potvrdené dva exempláre *Missale Cartusiense* vyrobené v roku 1496.

Inkunábula zo Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici

Prvá porovnávaná inkunábula *Missale Cartusiense* (1496) sa dostala do Slovenskej národnej knižnice z pracoviska Literárneho a hudobného múzea Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici (ďalej ŠVKBB) v roku 2009, ktorá si ju dala v tejto inštitúcii zreštaurovať. Uvedená inkunábula má signatúru K-8570 (ev. č. 4044). Knižné dosky, poťah dosiek a predsádka sú originálne (aj po reštaurovaní) a inkunábula začína šiestimi listami (12 stranami) cirkevného kalendára „*Sanctorále*“. Reštaurovanie tejto inkunábuly bolo urobené v súlade s myšlienkou, že okrem záchrany knižného bloku je nutné zachovať v čo najpôvodnejšom stave a rozsahu aj pôvodnú originálnu väzbu (Obr. 1).

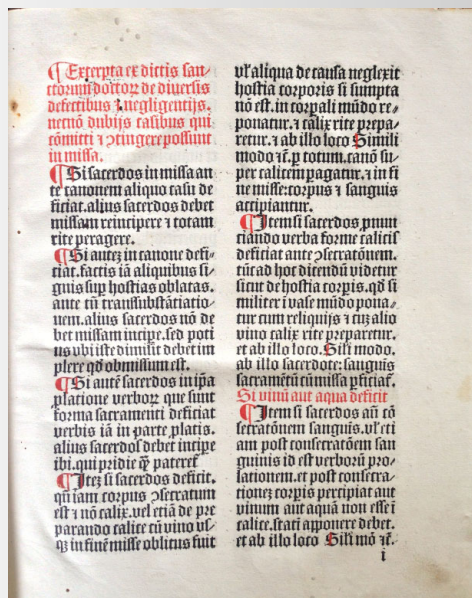

Inkunábula zo Slovenskej národnej knižnice v Martine

Druhá porovnávaná inkunábula *Missale Cartusien- se* (1496) pochádza z fondov Slovenskej národnej knižnice v Martine (Kotvan, 1979; Kotvan – Frim- mová, 1988; Jankovič, 2014). Pôvodne sa spomenu- tá inkunábula nachádzala na Miestnom pracovisku Maticе slovenskej v Jasove so signatúrou Inc 130. Z Jasova bola v roku 1975 ako historická kultúrna pamiatka mimoriadneho významu premiestnená do SNK v Martine, kde má signatúru Inc B 199 (Kotvan a kol., 1988). Inkunábula bola v SNK reštaurovaná a uložená v optimálnych podmien-

Obr. 1 Inkunábula *Missale Cartusien- se* ŠVKBB pred reštaurovaním (hore), detail na prednú knižnú dosku pred reštaurovaním (v strede) a detail na prednú knižnú dosku po reštaurovaní (dole). Foto: Vladimír Bukovský, Katarína Jašová

Obr. 2 Zreštaurovaná inkunábula (hore) Inc B 199 *Missale Cartusien- se* (1496) v SNK. Detail na prvú zachovanú stranu (dole). Foto: Vladimír Bukovský

kach. Reštaurovanie tejto inkunábuly je poplatné dobe, v ktorej bolo urobené (október 1983). Tento spôsob reštaurovania vychádzal z poľskej a českej reštaurátorskej školy, osvojenej v tom období aj reštaurátormi na Slovensku. Hlavnou myšlienkou školy bolo zachrániť knižný blok. Ak boli knižné dosky viac poškodené, tak sa knižný blok po zreštaurovaní chránil novou knižnou väzbou – knihársky perfektne urobenou. Kotvan (1979) však uvádza, že väzba mala drevené knižné dosky potiahnuté bielou kožou s pergamenovým chrbtom (zvláštna kombinácia) a obidve spony chýbali. Predpokladáme, že počas reštaurovania v SNK boli pôvodné dosky odstránené a nahradené novou celokoženou väzbou s lepenkovými doskami a novými sponami (Obr. 2). Záznam o stave inkunábuly pred reštaurovaním sa však nezachoval.

2. FORMÁLNY POPIS INKUNÁBUL

Porovnávali sme dve obsahovo totožné inkunábuly, ktorých výzdoba je úplne odlišná. Následne sme tieto inkunábuly porovnali s inkunábulou s rovnakým titulom a miestom vydania, ale zdigitalizovanou v Bayerische Staats Bibliothek (BSB) s označením BOD Ink-M-423, GW M24135, BSK katalóg 2879, prístupnou v online podobe. Táto inkunábula bola v minulosti reštaurovaná a následne zdigitalizovaná v Mníchovskom digitalizačnom centre. Jej označenie sme ponechali v skratke BSB. Označenie prvej a druhej inkunábuly sme ponechali podľa inštitúcie, ktorá ju vlastnila, čiže inkunábula z Literárneho a hudobného múzea Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici je označená ako inkunábula ŠVKBB a inkunábula zo Slovenskej národnej knižnice v Martine je označená ako inkunábula SNK (mesto neuvádzame, pretože na rozdiel od štátnych vedeckých knižníc je národná knižnica len jedna).

2. 1. Popis väzby a knižného bloku

Z hľadiska úplnosti knižného bloku môžeme konštatovať, že inkunábula ŠVKBB je najúplnejšia. Dôkazom je, že inkunábula začína šiestimi listami (12 stranami) cirkevného kalendára „*Sanctorale*“, ale aj knižné dosky, poťah a predsádka sú i po reštaurovaní originálne. Porovnanie s tlačou BSB však ukazuje, že v exemplári BSB chýbajú minimálne dva listy (štyri strany, t. j. strany 13 – 16).

Obr. 3 Predná doska inkunábuly BSB (hore) a ŠVKBB (dole).
Foto: Bayerische Staatsbibliothek; Katarína Jašová

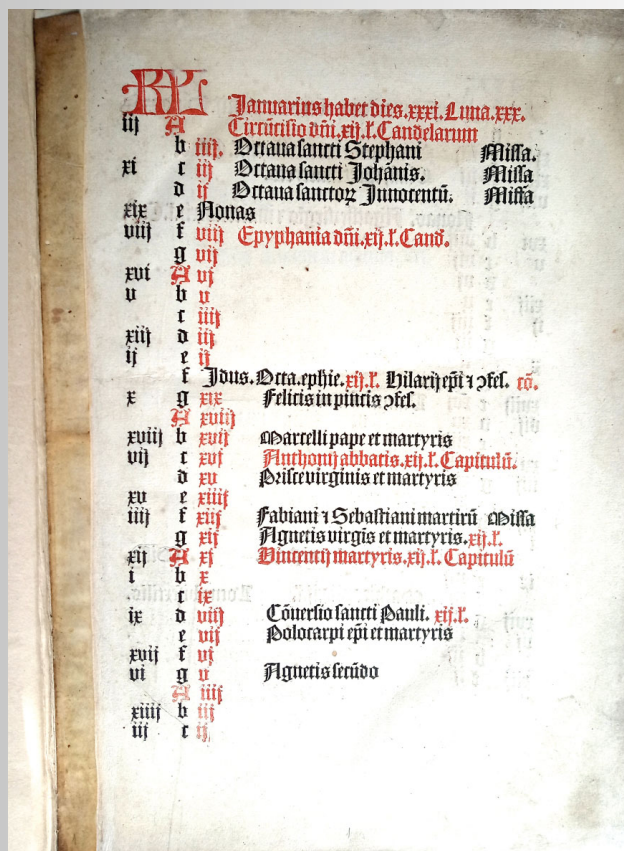
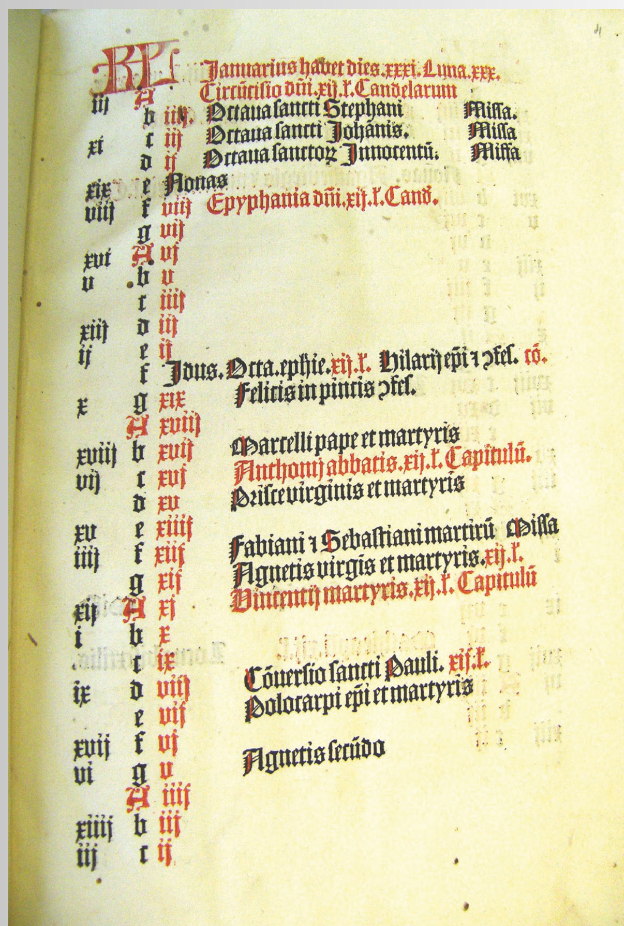
Obidve tlače sa už dali porovnať na strane 17 (identický text a značka if). Podľa číslovania strán, ktoré bolo navrhnuté podľa úplnejšej inkunábuly ŠVKBB, sa zdá, že okrem piatich listov čistého ručného papiera, ktoré boli vložené na začiatok inkunábuly BSB počas reštaurovania, chýba v BSB ešte jeden list. Predpokladáme, že týchto šesť listov (fólií) nahrádza šesť listov nezachovaného cirkevného kalendára „Sanctorale“. Inkunábula SNK je najmenej úplná a podľa nášho číslovania (podľa inkunábuly ŠVKBB) chýba v nej zo začiatku minimálne 22 listov (11 strán – fólií). Avšak 12 strán (šesť listov) cirkevného kalendára „Sanctorale“ je umiestnených na konci tlaču. Všetky tri prvotlaču sa dali porovnať na strane 23 (identický text a značka i).

Obe prvotlaču, ktoré sa nachádzajú na Slovensku, boli pôvodne šité na piatich dvojitých špagátoch. Predpokladáme, že inkunábula ŠVKBB má ešte pôvodnú väzbu, ale o tom, či väzba vznikla na mieste, kde sa prvotlač vytlačila, sa v súčasnosti môžeme iba domnievať. Keďže inkunábula z fondu SNK bola zreštaurovaná predovšetkým v súlade s preferovanou reštaurátorskou školou, teda s cieľom zachovať knižný blok, t. j. pôvodné dosky sa odstránili, ale záznam o stave knihy pred reštaurovaním sa nezachoval, preto sme mohli porovnávať iba knižné dosky inkunábuly ŠVKBB a BSB (Obr. 3).

V slepotlaču na prednej doske má inkunábula ŠVKBB v strede malého kruhu tri štylizované písmená. V motíve slepotlače sa vyskytujú aj štyri rovnaké útvary s nezreteľným popisom. Motívy slepotlače na prednej doske inkunábuly BSB sú úplne odlišné (Obr. 3). V motíve dominuje stredový kruh s neidentifikovateľnými vzormi. Obidve inkunábuly majú dve jednoduché, veľkosťou rovnaké spony, ale ich motív je rozdielny.

Z porovnania sa zdá, že inkunábula BSB bola už v minulosti preväzovaná, t. j. nemá pôvodnú väzbu. Preväzba je však perfektne urobená a aj motívy slepotlače na prednej doske sú pravdepodobne súčasťou tejto preväzby.

Porovnávaním sme taktiež zistili, že texty v obidvoch inkunábulách *Missale Cartusiense*, ktoré sa nachádzajú na Slovensku, sú totožné, o čom svedčí aj ukážka rovnakých strán (*Januarius*) cirkevného kalendára „Sanctorale“. Čierna a červená tlač sú identické (Obr. 4).

Obr. 4 Prvá strana *Sanctorale* z inkunábuly SNK (hore) a ŠVKBB (dole). Na ukážku z inkunábuly z SNK boli navyše ručne domalované červenou farbou niektoré veľké písmená (F, S, C). Foto: V. Bukovský

2. 2. Porovnanie iniciálok

V tomto príspevku sme sa zamerali na porovnanie kolorovania iniciálok v obidvoch inkunábulách, ktoré sú výrazne odlišné z hľadiska použitia farieb, motívov a techník spracovania. Detailný pohľad na vybrané iniciálky **T** (4- až 6-riadkové), **P** a **R** (7- až 8-riadkové) z inkunábuly SNK je na Obr. 5.

Obr. 5 Ukážka niektorých kaligrafických písárskych iniciálok (perokresba) z inkunábuly SNK. Foto: V. Bukovský

Pre inkunábulu SNK je typické, že iluminátor použil len tri farby: červenú, modrú a pri 7- až 8-riadkových iniciálkach aj žltú farbu. Môžeme sa len domnievať, či iluminátora viedlo ku skromnému výberu farieb práve obmedzený výber pigmentov, ktoré mohol použiť (ich nedostatok), alebo jeho umelecký vkus. S istotou však môžeme tvrdiť, že s takouto činnosťou mal dlhoročnú prax, čoho dôkazom je rozvrhnutie obrázka, pričom ťahy pera a štetca sú veľmi isté aj v detailoch.

Detailný pohľad na vybrané iniciálky **T** (4- až 6-riadkové), **P** a **R** (7- až 8-riadkové) z inkunábuly z ŠVKBB sú na Obr. 6.

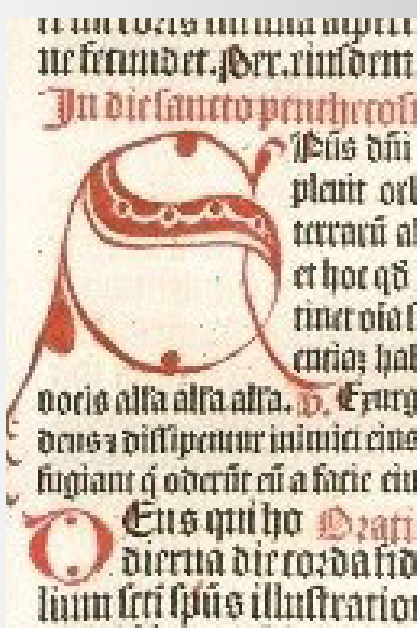
Obr. 6 Ukážka vybraných iluminovaných iniciálok z inkunábuly ŠVKBB. Foto: V. Bukovský

Iluminátor v tejto inkunábule použil širokú paletu farieb (červená, modrá, žltá, čierna, biela, oranžová, ružová). Samozrejme, farba, ktorú pozorujeme, mohla byť v priebehu času aj prirodzeným starnutím zmenená. Tento iluminátor použil na zobrazenie iniciálok kombinácie rôznych farieb, rôznych ornamentov a podkladov. Napríklad iniciála **T** je vyfarbená namodro a vyplnená rôznymi ornamentmi bielej a červenej farby. Ako podklad slúži zelený rámik vyplnený žltou farbou a doplnený navyše ešte červenými ornamentmi. Iniciála **R** je zasa namaľovaná zelenou farbou a vyplnená ornamentmi zelenej farby bledšieho odtieňa. Ako podklad slúži červený rámik veľmi sýtej farby vyplnený červenou bledšieho odtieňa, taktiež v doplnení žltými ornamentmi. I napriek tomu, že iniciály pôsobia veľmi rôznorodo, možno v nich nájsť dva základné motívy – rastlinný a rozmanité slučky. Do úvahy môžeme brať i eventualitu, že na ich výzdobe sa mohli podieľať aj viacerí iluminátori.

Písmenko **S** v troch porovnávaných inkunábulách (SNK, ŠVKBB, BSB)

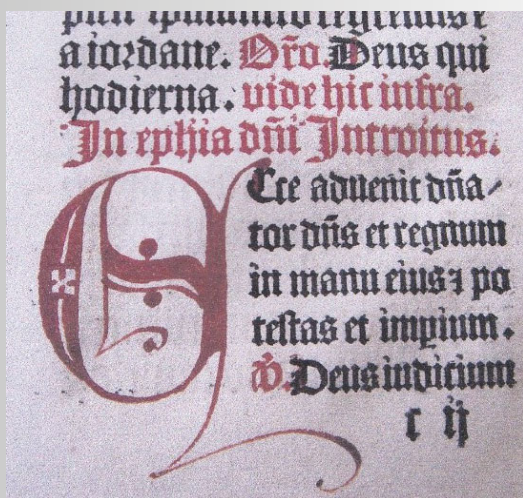
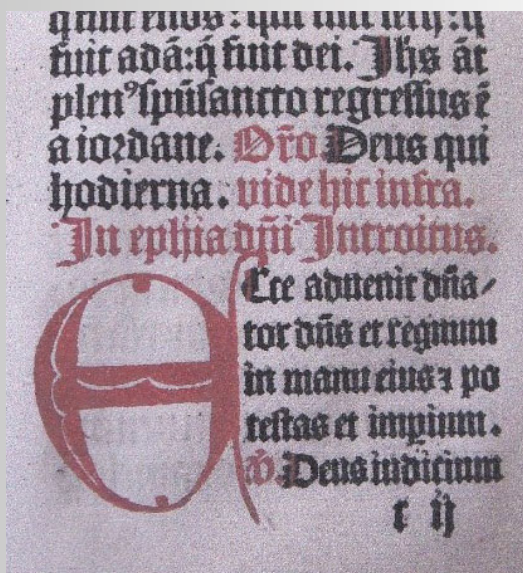
Pri všetkých troch inkunábulách môžeme porovnať aj tvar a farebné stvárnenie iniciálky **S** (4- až 6-riadková). Na Obr. 7 (vľavo) je iniciálka z inkunábuly SNK. Iluminátor pri zobrazení tejto iniciály používal najmä červenú a modrú farbu. Prepracované rozvrhnutie obrázka dokazuje jeho dlhoročnú prax. Stredná iniciálka **S**, pochádzajúca z inkunábuly ŠVKBB, je už na prvý pohľad iná a farebne rôznorodejšia. Okrem červenej a modrej v nej badáme aj zelenú a žltú farbu, pričom sa jej autor nevyhýbal ani tieňovaniu. Našou domnienkou je, že skriptorium, v ktorom bola táto inkunábula dotvorená, malo bohatšiu zásobu farieb dostupných pre iluminátorov a rubrikátorov a neobmedzovali sa len na používanie základných farieb. Farebné prevedenie a kaligrafická stránka poslednej iniciálky (vpravo) z BSB sú jednoduché, iluminátor využíva iba červenú farbu. Absenciu ďalších farieb nahrádza prepracovaním ťahov, ale aj základnej linky. Všetky tri iluminácie však spája základný motív, a to rôzne slučky a ornamenty.

V textoch skúmaných reštaurovaných inkunábul sa v knižnom bloku nachádzajú aj ďalšie iniciálky, ktoré boli taktiež ručne namaľované. Obyčajne išlo o veľko-

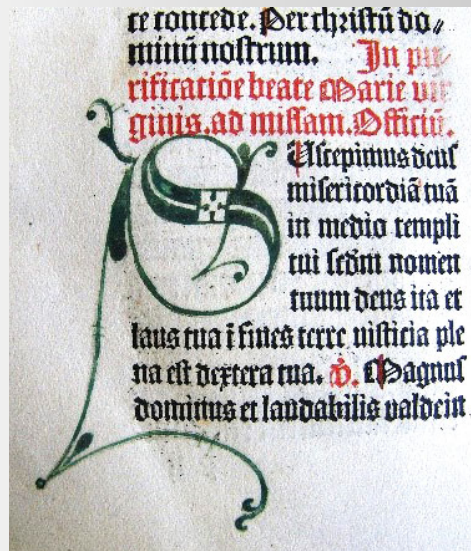
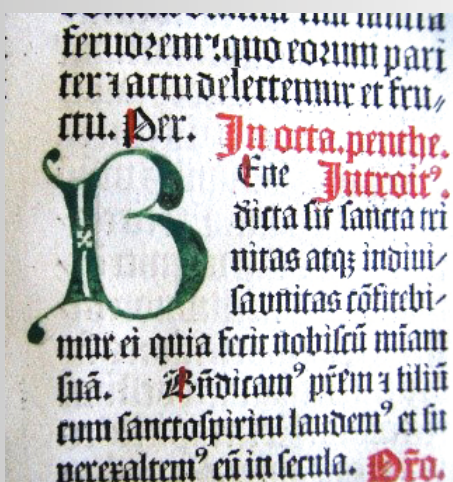
Obr. 7 Vyhotovenie iniciálky **S** v inkunábulách SNK (hore), ŠVKBB (v strede) a BSB (dole). Foto: V. Bukovský (prvé dve); vpravo dostupný digitálny záber z www.bildsuche.digitale-sammlungen.de

stou menšie iniciálky. Červenou farbou ručne namaľované (napísané) iniciály (4- až 5-riadkové), ktoré sú v inkunábule SNK a ŠVKBB, sú na obrázku 8 a 9. V inkunábule z Literárneho a hudobného múzea Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici sme našli aj ďalšie iniciálky, ktoré boli namaľované inou

Obr. 8 Ukážka pätriadkových iniciálok z textu v inkunábule SNK (hore) a z inkunábuly ŠVKBB (dole). Foto: Z. Poništová

(zelenou) farbou. Typickým znakom pre napísané a kolorované iniciálky tejto veľkosti je štylizovaný symbol.

Obr. 9 Ukážka maľovaných iniciálok z inkunábuly ŠVKBB. Foto: Z. Poništová

Ďalšie iniciálky P (7-riadková) a H (7-riadková) veľmi dobre ukazujú rozdielnosť farebného stvárnenia rovnakých, a predsa výzdobou veľmi odlišných inkunábul. Iná knižná ilustrácia môže teda výrazným spôsobom ovplyvniť celkový dojem či vyobrazenie rovnakých šablón (Obr. 10 a 11).

Obr. 10 Porovnanie iniciálok P v inkunábulách SNK (hore) a ŠVKBB (dole)

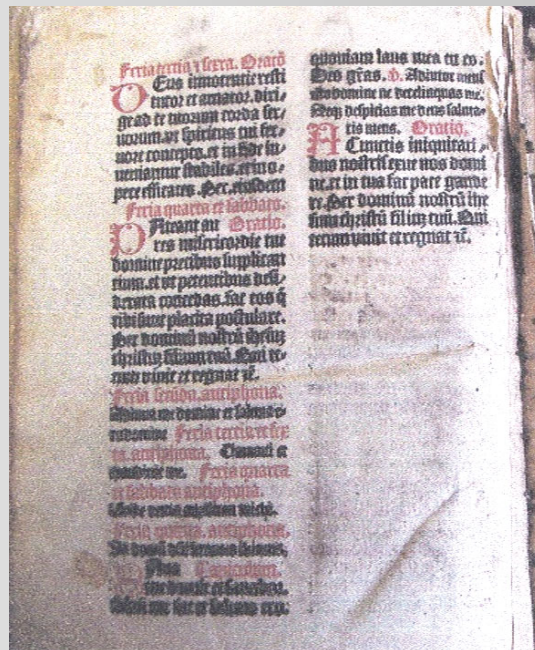
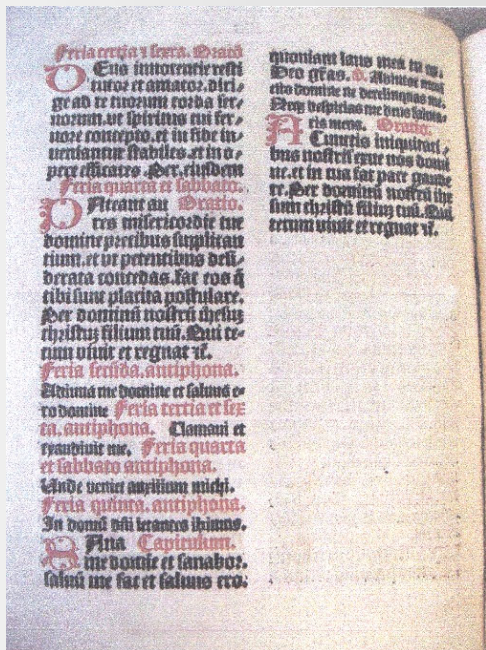
Obr. 11 Ponímanie tvaru a farebné stvárnenie iniciálok **H** nájdených v inkunábule SNK (hore) a v inkunábule BSB (dole). Foto: Z. Poništová (inkunábula SNK) a vpravo dostupný digitálny záber z www.bildsuche.digitale-sammlungen.de

Dvojriadkové iniciálky boli v obidvoch inkunábulách sčasti ručne dopísané zväčša farbou, ktorá sa v inkunábule najčastejšie vyskytuje. Na Obr. 12 je ukážka ručne napísaných dvojriadkových iniciálok v inkunábule SNK (vľavo) a inkunábuly ŠVKBB (vpravo).

Obrázok 12: Ukážka dvojriadkových ručne dopísaných iniciálok. Vľavo dole inkunábula SNK a vpravo hore inkunábula ŠVKBB. Foto: V. Bukovský

Pri porovnávaní inkunábul sme sa zamerali aj na problematiku trvácnosti farieb. Ako vidno na Obr. 12, v inkunábule ŠVKBB (vpravo) už dochádza k výraznému vyblednutiu najmä farby červeného pigmentu. Zo zistenej skutočnosti (trvácnosť farieb) by sa mohlo bližšie určiť aj miesto kolorovania inkunábul, ktoré je neznáme, avšak len na základe nepodložených faktov, a to i napriek tomu, že pigmenty určitej trvácnosti a špecifických vlastností sa totižto nachádzajú len v určitých oblastiach, pre ktoré sú dané pigmenty charakteristické. Ako príklad môžeme uviesť veľmi trvácný pigment s obrovskou krycou mohutnosťou bielej farby (Titánová beloba), ktorého ložiská sa nachádzajú v Nórsku. Naopak, biely pigment s len nepatrnou krycou mohutnosťou (Krieda) sa nachádza v oblastiach južného Anglicka či severného Francúzska. Môžeme teda konštatovať, že iluminátor inkunábuly SNK použil typické farby tejto knihy – červenú a modrú. Farby sú veľmi svieže a zdá sa, že časom sa výraznejšie nezmenili. V inkunábule ŠVKBB boli tiež použité typické farby tejto knihy, t. j. červená a zelená. Na rozdiel od inkunábuly (vľavo) farby v priebehu času výrazne degradovali, čo sa prejavilo predovšetkým ich intenzitou. Červená farba v porovnaní so zelenou výraznejšie degradovala a je menej stabilná. Predpokladáme, že pri iluminácii obidvoch inkunábul boli použité štruktúrou a zložením rôzne červené farby. Farebnosť dvojriadkových iniciálok v obidvoch knihách (napr. posledná strana v inkunábulách) je rovnaká, pričom časť týchto iniciálok už bola do textu priamo vytlačená červenou farbou (rumelka?), tvar iniciálok je identický, ako aj ich poloha v texte (Obr. 13).

Obr. 13 Ukážka dvojriadkových tlačenej iniciálok. Reštaurovaná inkunábula SNK (vľavo) a ŠVKBB pred reštaurovaním (vpravo). Foto: V. Bukovský

ZÁVER

Na základe rozdielnosti farebného zobrazenia jednotlivých výjavov v inkunábulách SNK a ŠVKBB usudzujeme, že iluminátori sa snažili pracovať s dostupným materiálom. Výsledkom bola na jednej strane premyslená a zložitá výzdoba, na druhej strane síce prepracovaná, ale jednoduchá výzdoba. Niektoré veľmi trvácne a kvalitné pigmenty si aj po mnohých rokoch zachovali svoju sýtosť a krásu, iné boli pravdepodobne, nižšej kvality, preto za určitých podmienok stratili svoj pôvodný výzor. Na základe tohto porovnania môžeme teda tvrdiť, že v minulos-

ti, v období vzniku daných inkunábul, bola výzdoba kníh náročnou, zdĺhavou, ručnou prácou a všetky knihy, i obsahovo totožné, boli zdobené samostatne. Každá výzdoba vznikala v rukách jedinečných osobností s rôznym umeleckým cítením, pričom podmienky na výzdobu boli často veľmi odlišné. V súčasnosti nevieme s presnosťou určiť, či to vyplývalo z miesta, na ktorom sa výzdoba uskutočňovala, alebo z prístupnosti k daným farbám, ktoré mal iluminátor k dispozícii. Výrazný rozdiel v kolorovaní poukazuje na skutočnosť, že cesta skúmaných prvotlačí bola veľmi odlišná. S určitosťou však môžeme tvrdiť, že aspoň jedna z nich (inkunábula ŠVKBB) bola v minulosti iluminovaná v skriptóriu, vo významnej dielni.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- BIDLOVÁ, Věra. 2005. *Barvení pomocí rostlin*. Praha : Grada, 2005. 86 s. ISBN 80-247-1022-6.
- CABADAJ, Peter. 2008. *Cesty slovenskej knihy*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008. 103 s. ISBN 978-80-89301-26-3.
- ĐUROVIČ, Michal a kolektiv. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. Praha : Paseka, 2002, s. 79 – 198. ISBN 80-7185-383-6.
- HAMANOVÁ, Pavlína. 1959. *Z dějin knižní vazby*. Praha: Orbis, 1959. 275 s.
- HRADY-ZAMKY.SK. 2016 – 2021. *Červený kláštor*. História a osobnosti. [online]. Dostupné na internete: <https://www.hrady-zamky.sk/cervený-kláštor/>.

- JANKOVIČ, Lubomír. 2014. *Inkunábuly: Umenie európskych knižných tvorcov 15. storočia v zbierke Slovenskej národnej knižnice*. Martin : SNK, 2014. 358 s. ISBN 978-80-8149-041-5.
- KOTVAN, Imrich. 1979. *Inkunábuly na Slovensku*. 1. vydanie. Martin : Matica slovenská, 1979. 560 s.
- KOTVAN, Imrich – FRIMMOVÁ, Eva. 1988. *Inkunábuly Slovenskej národnej knižnice Matice Slovenskej v Martine*. Martin : Matica Slovenská, 1988. 262 s.
- KUZMÍK, Jozef. 1987. *Knižná kultúra na Slovensku v stredoveku a renesancii*. Martin : Matica slovenská, 1987. 234 s.
- MISSALE CARTUSIENSE. 1496. [online]. Dostupné na internete: <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&l=en&bandnummer=bsb00030081&pimage=&v=&nav=>
- OLEXÁK, Peter. 2007. *Kodikológia*. Ružomberok : Filozofická fakulta Katolíckej univerzity, 2007. 130 s. ISBN 978-80-8084-241-3.
- PONIŠTOVÁ, Zuzana. 2009. *Farbivá v dejinách výtvarného prejavu človeka*. Bakalárska práca. Žilina : Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta prírodných vied, Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva. Vedúci bakalárskej práce: doc. Ing. Vladimír Bukovský, CSc. 44 s.
- SLÁNSKÝ, Bohuslav. 1976. *Technika v maliarskej tvorbe*. Praha : Polytechnická knižnica, 1976. 179 s.
- VOIT, Petr. 2006. *Encyklopedie knihy*. 1. vydanie. Praha : Nakladatelství Libri, 2006. 160 s. ISBN 80-7277-312-7.
- ZELINGER, Jiří a kol. 1992. *Konzervace pergamenu a jeho uložení*. Praha : Národní knihovna, 1992. 148 s. ISBN 80-7050-137-5.